

Звягіна І. Н.

старший викладач

НТУУ «КПІ»

Звягіна К. С.

студентка IV курсу

Київського національного університету

імені Тараса Шевченка

В статье анализируется порядок употребления процедуры медиации в уголовном процессе, и формулируются собственные propositions к усовершенствованию действующего законодательства с целью введения процедуры примирения.

In this article is analyzed the scheme of using mediation in the criminal process of Ukraine and are formulated propositions to the improvement of the applicable legislation for the purpose of implementation of the mediation.

У статті досліджується порядок застосування медіації у кримінальному процесі України та формулюються власні пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства з метою запровадження процедури примирення.

Ключові слова: медіація, інститут примирення, потерпілий, посередництво, конфлікт, угода.

Медіація (відновне правосуддя) як альтернативний спосіб вирішення спорів широко застосовується в усьому світі, насамперед у США, Фінляндії, Німеччині, Польщі, Австралії та інших країнах. Хоча на даний час Україна знаходиться лише на етапі формування вітчизняної моделі відновного правосуддя вже з впевненістю можна констатувати, що необхідність запровадження інституту примирення (медіації) у вітчизняній системі права підтримується широким колом фахівців. Така підтримка ґрунтується, насамперед, на позитивних результатах практики застосування інституту примирення у багатьох країнах світу, які свідчать про його ефективність.

На даний час у кримінальному та кримінально-процесуальному законодавстві України не застосовуються норми, які б регулювали процес вирішення конфлікту шляхом використання медіації. Незважаючи на наявність певної правової бази для проведення медіації в Україні є необхідність її вдосконалення з урахуванням досвіду інших країн. Застосуванню медіації в кримінальних справах перешкоджає відсутність детальної регламентації процедури примирення в законодавчих актах, а також обмежене коло справ, у яких можна застосовувати дану процедуру.

Окремі питання застосування медіації в кримінальному процесі у своїх роботах розглядали такі вчені, як: Х.Д. Алікперов, Ю.В. Баулін, Л.М. Володіна, І.А. Войтюк, Л.В. Головка, О.А. Губська, Л.В. Лобанова, В.Т. Маляренко, В.М. Трубников, В.В. Землянська тощо. Однак, специфічність застосування медіації залишається недостатньо дослідженою, тому метою моєї статті є дослідження порядку застосування медіації у кримінальному процесі України та формулювання власних пропозицій щодо вдосконалення чинного законодавства з метою запровадження процедури примирення.

Необхідно зазначити, що у даний час діюче українське законодавство має основи для запровадження медіації. Насамперед, це інститут примирення (ст. 8 та ст. 27 Кримінально-процесуального кодексу України). Для законодавчого закріплення медіації слід доповнити існуючі правові норми та передбачити окрему главу у Кримінально-процесуальному кодексі. З метою удосконалення механізмів примирення сторін у кримінальних справах у 2006 році було розроблено проект Закону «Про медіацію (посередництво) у кримінальних справах» та «Про внесення змін до Кримінально-процесуального кодексу України щодо процедур медіації (посередництва)». Також серед документів, які стосуються застосування медіації в кримінальних справах, необхідно вказати на Рекомендацію № R (99) 19 від 15 вересня 1999 року «Медіація у кримінальних справах», Рекомендацію 20(2003) Комітету Ради Міністрів Державам-членам щодо нових способів роботи із злочинністю неповнолітніх та ролі правосуддя у справах неповнолітніх, Рішення Ради Європейського союзу від 15 березня 2001 року «Про місце жертв у кримінальному судочинстві» (2001/220/JHA), Інструкцію щодо кращого застосування чинної Рекомендації щодо медіації у кримінальних справах від 7 грудня 2007 року.

У кримінальному судочинстві медіацією між потерпілим і правопорушником є процедура, завдяки якій потерпілий та обвинувачений за обопільною згодою та за допомогою третьої сторони як посередника – медіатора – можуть досягти згоди щодо відшкодування завданої шкоди та примиритися [1]. Посередником урегулювання конфлікту шляхом примирення є медіатор, який сприяє сторонам у реалізації їх прав на примирення, забезпечує встановлення між ними контакту, організує та проводить сам процес медіації. Під примиренням сторін необхідно розуміти добровільне волевиявлення потерпілого на прощення особи, яка вчинила злочин, та досягненню з

нею згоди щодо порядку, розміру, умов усунення шкоди, яка була заподіяна злочином, і досягнення між ними миру. Така позиція збігається із точкою зору, висловленою в постанові Пленуму Верховного Суду України від 5 листопада 2005 року №12 «Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності», про те, що примирення обвинуваченого, підозрюваного з потерпілим належить розуміти як акт прощення його в результаті вільного волевиявлення потерпілого, що виключає будь-який неправомірний вплив, незалежно від того, яка з сторін була ініціатором та з яких мотивів [2, 2-4].

Медіація може розглядатися як окрема факультативна стадія кримінального процесу або як спосіб реалізації законних прав та інтересів разом із судовим розглядом кримінальної справи. У деяких випадках медіація може бути альтернативою кримінальному процесу, якщо процедура була проведена до порушення кримінальної справи, відповідає інтересам потерпілого та правопорушника, а злочин не пов'язаний із публічним інтересом держави [3, 52]. Альтернативний підхід означає, що медіація застосовується замість судового розгляду. Розглядаючи медіацію як додаток до офіційного правосуддя, необхідно звернути увагу на те, що вона застосовується паралельно з офіційною системою у випадках вчинення найбільш тяжких злочинів. Також медіація може застосовуватися й після винесення вироку у кримінальній справі чи навіть відбування покарання.

Процес медіації складається з таких етапів:

- встановлення слідчим, прокурором, суддею низки підстав, які вказують на можливість закриття справи у зв'язку примиренням сторін;
- визначення медіатора в даній справі і можливість проведення процедури медіації. Оскільки примирення – це процес добровільний, відбувається за згодою сторін, то слідчий або прокурор пропонують сторонам визначити особу медіатора;
- одержання медіатором у випадку звернення до нього сторін інформації щодо кримінальної справи від прокурора або слідчого;
- встановлення контакту та особиста зустріч з обвинуваченим. Медіація за своїм характером є процедурою, яка менш формальна порівняно з кримінальним судочинством і яка є необхідною для забезпечення встановлення контакту між сторонами, врахування їх особливостей, пошуку можливого варіанту вирішення конфлікту без жорстокого контролю з боку держави;
- організація спільної зустрічі лише після попередньої зустрічі зі сторонами та повною їх згодою. В.В. Землянська вказує на те, що необхідними умовами проведення медіації є: наявність потерпілого і злочинця; визнання обвинуваченим факту своєї участі у злочині; добровільність участі сторін; конфіденційність медіації [4, 110];
- процедура медіації;
- результат медіації у вигляді угоди про примирення або недосягнення порозуміння.

Процес укладення угоди про примирення полягає в письмовому оформленні тих домовленостей між сторонами, що були досягнуті у попередніх стадіях. Договір про примирення укладається у письмовій формі і повинен містити дату; дані про сторони; інформацію про предмет спору; умови договору та строк його виконання; прізвище, ім'я, по-батькові медіатора; підписи сторін та медіатора. Відповідно до § 31 Рекомендації №R (99) «Про медіацію в кримінальних справах» досягнута угода сторін в добровільному порядку має включати для них розумні та співвідносні обов'язки [2, 52]. Вимоги щодо розумності та співвідносності обов'язків сторін передбачають наявність зв'язку між тяжкістю злочину та видом покарання. Угода підписується у трьох екземплярах: по одному для кожної із сторін та один для інстанції, яка передала справу на медіацію. По завершенню переговорів медіатор готує та подає до органу, який направив справу на медіацію проміжний звіт про результати проведення медіації. Додатком до даного звіту є угода між сторонами [5, 5]. Необхідно зазначити, що укладена між сторонами угода може бути:

- як підстава для звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням потерпілого та особи, що вчинила суспільно-небезпечне діяння, а також щодо неповнолітніх;
- як пом'якшувальна обставина при призначення покарання;
- як обставина, що береться до уваги при звільненні від відбування покарання з випробуванням;
- як обставина, що враховується при умовно-достроковому звільненні від відбування покарання;
- як обставина, що враховується при заміні невідбутої частини покарання більш м'яким;
- як обставина, що враховується при звільненні від покарання із застосуванням примусових заходів виховного характеру (щодо неповнолітніх) [6, 156-158].

Також необхідно зазначити, якщо примирення не було досягнуто, то це не може бути підставою для обтяження відповідальності особи, тому слід передбачити положення про те, що недосягнення між обвинуваченим і потерпілим примирення не має юридичного значення і не може бути використано проти обвинуваченого при вирішенні питання про його відповідальність та покарання.

На сьогоднішній день досить актуальним питанням є медіація за участі неповнолітніх. Медіація за участі неповнолітніх повинна залучати: потерпілу сторону, безпосередньо неповнолітнього, який

завдав шкоди, та його законних представників, а при необхідності і спеціалістів, а також медіатора. Інститут медіації у справах неповнолітніх повинен відрізнятися від медіації з повнолітніми. Особливість медіації за участі неповнолітніх полягає в їх правовому статусі. У зв'язку з цим слід встановити підвищені вимоги до медіаторів, що працюють з неповнолітніми, передбачити обов'язковість залучення до процедури медіації законних представників неповнолітнього, доцільність залучення кваліфікованого психолога або педагога. Необхідно також розмежовувати процедуру проведення медіації за участю неповнолітніх, які вперше вчинили правопорушення та при повторному вчиненні. Оскільки у першому випадку метою медіації повинно бути запобігання вчиненню повторним злочинам, а в другому – відшкодування чи усунення відповідної шкоди потерпілій особі. Перевагами медіації для неповнолітніх є: невнесення їх до реєстру осіб, що притягувалися до кримінальної відповідальності й були засудженими; відсутність судимості тощо. На мою думку, в КПК України слід закріпити положення щодо обов'язкової передачі кримінальної справи, учасником в якій виступає неповнолітня особа, на медіацію, шляхом винесення постанови про розгляд справи за участю медіатора або постанови про направлення справи на розгляд в порядку відновного правосуддя.

Таким чином впровадження та застосування медіації у кримінальних справах спрямоване на вирішення таких проблем:

- гуманізації та демократизації правової системи;
- вдосконалення та спрощення кримінального процесу;
- доступу до правосуддя;
- забезпечення прав та законних інтересів потерпілого та правопорушника;
- профілактику злочинності.

Отже, медіація в кримінальних справах є дуже перспективною. У чинному українському законодавстві існує достатньо передумов для впровадження інституту медіації. Практична актуальність проблеми медіації полягає в тому, що, крім суто кримінально-правового значення, вона має певні кримінально-процесуальні аспекти, а також відіграє профілактичну роль у боротьбі зі злочинністю. Процедура медіації могла б допомогти зменшити навантаження на систему карного судочинства. На сьогоднішній день з метою з'ясування суті і значення медіації та впровадження її в українське законодавство здійснено багато кроків. Останнім кроком є внесення змін до Кримінально-процесуального та Кримінального кодексів, які б визначали засади медіації у кримінальних справах.

Література

1. Проект Закону “Про медіацію (посередництво) у кримінальних справах” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.gska2.rada.gov.ua.
2. Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності: постанова Пленуму Верховного Суду України від 5 листопада 2005 року №12 // Вісник Верховного Суду України. – 2006. – №2. – с.2-4;
3. Рекомендація № R (99) 19 від 15 вересня 1999 року «Медіація у кримінальних справах»//Відновне правосуддя в Україні: Щоквартальний бюлетень. – 2005. - №1-2. – с.50-53
4. Землянська В.В. Запровадження медіації у кримінальне судочинство України / В.В. Землянська// Прокуратура. Людина. Держава. – 2004. - №6. – с.107-111
5. Свиридов Б. Реформування кримінальної юстиції з позиції подальшої гуманізації кримінальних покарань / Б. Свиридов// Правовий тиждень. – 2008. - 22 квітня. - №17-18. – с.5
6. Землянська В.В. Впровадження відновного правосуддя у кримінальне судочинство України: посібник / В.В. Землянська, Л.Б. Ільковець, В.Б. Сегедін. – К.: Видавець Захаренко В.О., 2008. – 168 с.